

Tomasz Pączek

ORCID: 0000-0003-2116-7099

Praca operacyjna Milicji Obywatelskiej w świetle instrukcji służbowych (1956–1970)

SŁOWA KLUCZOWE:

*Milicja Obywatelska, praca operacyjna, agentura, inwigilacja,
sprawa operacyjna*

Wprowadzenie

Stan badań nad pracą operacyjną Milicji Obywatelskiej przedstawia się niezwykle skromnie w porównaniu z badaniami nad pracą operacyjną Służby Bezpieczeństwa¹. Osobowym źródłem informacji MO poświęcone zostały zaledwie dwa artykuły². Niektóre zagadnienia pracy operacyjnej MO zostały omówione w pracach P. Majera³, K. Madeja⁴ i T. Pączka⁵.

Badanie pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej jest znacznie utrudnione, z uwagi na brak dostępu do wielu materiałów źródłowych. Milicja

¹ Odnosnie stanu badań nad pracą operacyjną Służby Bezpieczeństwa zob. F. Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydań resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, wyd. 2, Kraków 2015, s. 21–36.

² P. Majer, *Milicyjna agentura 1944–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2005, nr 1, s. 47–67; T. Pączek, *Agentura Milicji Obywatelskiej w świetle instrukcji operacyjnych*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1, s. 65–84,

³ P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003; tenże, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.

⁴ K. Madej, *Bezradność lub represja. Władze wobec przestępczości gospodarczej w PRL (1956–1970)*, Warszawa 2010.

⁵ T. Pączek, *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014.

Obywatelska została uznana za organ bezpieczeństwa państwa w okresie do 14 grudnia 1954 r.⁶ Do tej daty wszystkie archiwalia dot. MO zostały zgromadzone w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej. Archiwalia wytworzone w późniejszym okresie, poza pewnymi wyjątkami, składowane są w Głównym Archiwum Policji. Wiele dokumentów pozostaje nadal informacjami niejawnymi, w szczególności agentura milicyjna. Takie rozwiązanie prawne ma swoje pewne uzasadnienie, gdyż Milicja Obywatelska głównie zajmowała się zwalczaniem przestępczości kryminalnej. Policja, która powstała w 1990 r., przejęła aktywa pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej.

Prezentowany artykuł jest próbą przedstawienia głównych zagadnień pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej w latach 1956–1970 w oparciu przede wszystkim o dostępne źródła archiwalne. W przywołanej cezurze czasowej praca operacyjna Milicji Obywatelskiej nie była badana⁷. Cezura ta ma uwarunkowania historyczne. Rok 1956 r. w historii Polski jest rokiem przełomu – odwilży październikowej. Natomiast rok 1970 kończy tzw. epokę gomułkowską, zwaną również „małą stabilizacją”.

Po raz pierwszy usiłowano zdefiniować pracę operacyjną MO w instrukcji operacyjnej z 1954 r.⁸, ale ostatecznie definicja ta pojawiła się w instrukcji operacyjnej z 1959 r.⁹, w której stwierdzono, że praca operacyjna to całokształt czynności poufnych stosowanych przez funkcjonariuszy MO w drodze bezpośredniej lub pośredniej dla inwigilacji, tj. zebrania informacji o życiu i działalności przestępców i osób podejrzanych o dokonywanie przestępstw. Według ostatniej instrukcji operacyjnej

⁶ Art. 5 ust. 1 pkt. 4 Ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tj. Dz. U. z 2016 r., poz. 1575 ze zm.).

⁷ K. Madej w cytowanej publikacji oraz artykule *Milicja Obywatelska wobec przestępczości gospodarczej (1956–1970). Ewolucja struktur i jej uwarunkowania*, „Przegląd Historyczny” 2007, t. XCVIII, s. 49–70 zajmuje się przede wszystkim pionem do walki z przestępczością gospodarczą. Autor zaś opisał pracę operacyjną MO w wymiarze lokalnym oraz osobowe źródła informacji.

⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN), Komenda Główna Milicji Obywatelskiej (KG MO), sygn. 0342/45, Rozkaz nr 1/54 Komendanta Głównego MO z 10 czerwca 1954 r. wprowadzający do użytku służbowego Tymczasową instrukcję o zasadach i organizacji pracy z siecią agenturalną i prowadzeniu spraw operacyjnej ewidencji, k. 110–141.

⁹ AIPN, KG MO, sygn. 01258/12, Tezy dotyczące instrukcji o tajnych współpracownikach – załącznik do zarządzenia 00121/59 ministra spraw wewnętrznych z 5 czerwca 1959 r. wprowadzającego do użytku służbowego jednostek MO instrukcję o tajnych współpracownikach organów MO, b.p.

Milicji Obywatelskiej z 1974 r.¹⁰ praca operacyjna to całokształt taktycznych i technicznych pozaprocesowych i pozaadministracyjnych działań Milicji Obywatelskiej. W projekcie instrukcji operacyjnej z 1985 r.¹¹, która nie weszła w życie, pracę operacyjną definiowano jako zespół technicznych i taktycznych, poufnych lub tajnych działań Milicji Obywatelskiej prowadzonych poza procesem karnym i postępowaniem administracyjnym w oparciu o wiedzę kryminalistyczną. W świetle instrukcji operacyjnych i innych dokumentów MO oraz korzystając z definicji F. Musiała odnośnie SB¹², możemy pokusić się o następującą definicję: praca operacyjna MO to całokształt niejawnych pozaprocesowych i pozaadministracyjnych działań funkcjonariuszy MO prowadzonych przy wykorzystaniu określonych form, metod i środków w celu rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania przestępczości kryminalnej i gospodarczej, jak również rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania innych zjawisk społecznych sprzyjających popełnianiu przestępstw kryminalnych i gospodarczych.

Piony operacyjne Milicji Obywatelskiej w latach 1956–1970

W 1956 r. głównymi pionami operacyjnymi w MO były pion III – kryminalny oraz pion IV – do walki z przestępstwami gospodarczymi. W latach 1955–1961 istniał pion milicji kolejowej, przekształcony w pion V – do walki z przestępstwami w transporcie i łączności, który przetrwał do 1965, kiedy to został połączony z pionem IV. Ponadto pracę operacyjną wykonywali dzielnicowi i posterunkowi zaliczeni do pionu II – służby zewnętrznej (prewencja).

Pion służby kryminalnej na poziomie KG MO stanowił Oddział III – służby kryminalnej, początkowo składający się z dwóch wydziałów – wydziału I (walki z bandytyzmem), Wydziału II (walki z kradzieżami i włamaniami)¹³. Następnie wydziały pozostawiono bez nazw. Wydział I

¹⁰ Główne Archiwum Policji (GAP), sygn. 184/9, Zarządzenie nr 0052/74 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 lipca 1974 r. w sprawie pracy operacyjnej w Milicji Obywatelskiej, k. 88–107.

¹¹ AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW), sygn. 0326/552, Projekt zarządzenia ministra spraw wewnętrznych o pracy operacyjnej w Milicji Obywatelskiej z 1985 r., k. 1–92.

¹² F. Musiał, *Podręcznik bezpieczeństwa...*, s. 57–58.

¹³ AIPN, KG MO, sygn. 1550/1551, Etat Oddziału III – Służby Kryminalnej KG MO, k. 45–47.

zajmował się przestępstwami przeciwko życiu i zdrowiu, natomiast Wydział II przestępstwami przeciwko mieniu. W 1955 r. powołano do życia Inspektorat „A” (obserwacja)¹⁴. W 1967 r. nastąpiło przekształcenie Oddziału III w Biuro Służby Kryminalnej¹⁵

W komendach wojewódzkich MO i równorzędnych (Komenda Miejska w Łodzi i Komenda Stołeczna Miasta Warszawy) funkcjonowały Wydziały III – Służby Kryminalnej z podziałem na sekcje odpowiadające zagadnieniowo wydziałom i inspektoratowi Oddziału III KG MO.

Na poziomie powiatu struktura pionu kryminalnego była bardziej skomplikowana. W latach 1956–1964 w komendach powiatowych MO funkcjonowały ogniwa operacyjno-śledcze, a następnie operacyjno-dochodzeniowe¹⁶. Funkcjonariusze tych komórek wykonywali zarówno czynności operacyjne jak i dochodzeniowe. W komendach miejskich i dzielnicowych MO początkowo również istniały ogniwa operacyjno-dochodzeniowe, a w komisariatach MO referenci operacyjno-dochodzeniowi. W 1958 r. w jednostkach miejskich (komendy miejskie, dzielnicowe MO) wydzielono ogniwa operacyjne¹⁷. W tymże roku w wielu miastach powiatowych utworzono służbę wywiadowczą¹⁸. W 1964 r. w miastach na prawach powiatu powstały komendy miasta i powiatu MO. W jednostkach tych powołano do życia wydziały służby kryminalnej¹⁹. W pozostałych miastach powiatowych nadal funkcjonowały komendy powiatowe z ogniwami operacyjno-dochodzeniowymi. W tymże roku zlikwidowano służbę wywiadowczą, przekazując zadania wywiadowców funkcjonariuszom

¹⁴ AIPN Gd., sygn. 216-74 t. 2, Instrukcja nr 8/55 Komendanta Głównego MO z 17 grudnia 1955 r. o zakresie działania wydziałów/sekcji „A”, k. 211–216.

¹⁵ http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=1370 (dostęp: 4.05.2018).

¹⁶ GAP, sygn. 4/58: Rozkaz nr 1/56 komendanta głównego MO z 11 stycznia 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego *Regulamin organizacji i zakresu działania komendy powiatowej MO*, k. 7–23; AIPN, MSW, sygn. 10/1787, Etaty nr KSZ/KP/022 Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Słupsku z 31 grudnia 1956 r. – unieważnione z dniem 1 października 1961 r., b.p. AIPN, MSW, sygn. 10/1788, Etaty województwa koszalińskiego z lat 1961–1967, b.p.

¹⁷ AIPN, MSW, sygn. 10/1575, Rozkaz organizacyjny nr 09/KSZ/58 komendanta wojewódzkiego MO województwa koszalińskiego z 24 kwietnia 1958 r., b.p.

¹⁸ Początkowo służba ta została utworzona w komendach miejskich MO w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu. Następnie była tworzona w innych miastach na wniosek komendantów wojewódzkich MO. AIPN, KG MO, sygn. 1094/67, Rozkaz nr 2/58 komendanta głównego MO z 26 maja 1958 r. w sprawie zorganizowania służby wywiadowczej, k. 2–5.

¹⁹ AIPN, MSW, sygn. 10/1788, Etaty województwa koszalińskiego z lat 1961–1967, b.p.; sygn. 10/1789, Etaty województwa koszalińskiego z lat 1967–1972. Zestawienie liczbowe, b.p.

operacyjnym ogniw kryminalnych. W 1967 r. uległa likwidacji milicyjna obserwacja (pion „A”), a jej zadania przejęło Biuro „B” (obserwacja) umiejscowione w strukturach Służby Bezpieczeństwa.

Pion IV do walki z przestępstwami gospodarczymi w KG MO tworzył Oddział IV składający się z czterech wydziałów. Wydział I – przemysł, Wydział II – handel, Wydział III – Państwowe Gospodarstwa Rolne i spółdzielnie rolne, Wydział IV – bankowość i finanse²⁰.

W komendach wojewódzkich MO i równorzędnych funkcjonowały wydziały IV z podziałem na sekcje odpowiadające merytorycznie zagadnieniom przypisanym wydziałom Oddziału IV w KG MO.

W jednostkach powiatowych początkowo nie powstały ogniwa do walki z przestępczością gospodarczą. Zwalczaniem przestępczości zajmowali się wyznaczeni funkcjonariusze operacyjno-śledczy, z tym, że merytoryczny nadzór nad nimi miały wydziały IV komend wojewódzkich.

W dniu 1 października 1959 r. Prezes Rady Ministrów wydał zarządzenie nr 178 w sprawie utworzenia w MO inspektoratów do walki z nadużyciami w gospodarce mięsnej²¹. W zarządzeniu tym premier polecił utworzyć takie ogniwa w KG MO i komendach wojewódzkich. W grudniu 1959 r. wydał kolejne zarządzenie o utworzeniu takich komórek w komendach powiatowych i miejskich²². Inspektoraty powstały w ramach wydziałów IV.

W 1961 r. we wszystkich komendach miejskich MO utworzono Sekcję IV do walki z przestępczością gospodarczą. A po powstaniu komend miasta i powiatu MO w 1964 r. w strukturach tych jednostek funkcjonował Wydział dw. z PG²³.

W dniu 5 marca 1955 r. Prezydium Rządu podjęło uchwałę o reorganizacji Służby Ochrony Kolei i utworzeniu nowej struktury milicji kolejowej. W KG MO powstał Oddział Kolejowy, w miastach wojewódzkich, w których siedzibę miały Dyrekcje Okręgu PKP, w KW MO utworzono wydziały kolejowe, w miastach powiatowych, w których siedzibę

²⁰ AIPN, KG MO, sygn. 1550/1551, Etat Oddziału IV KG MO, k. 37–39.

²¹ GAP, sygn. 4/78, t. 2, Zarządzenie nr 178 Prezes Rady Ministrów z 1 października 1959 r. w sprawie utworzenia w MO inspektoratów do walki z nadużyciami w gospodarce mięsnej, k. 178–181.

²² GAP, sygn. 4/48, t. 2, Zarządzenie nr 217 Prezesa Rady Ministrów z 5 grudnia 1959 r. w sprawie utworzenia w komendach powiatowych (miejskich) MO inspektoratów do walki z nadużyciami w gospodarce mięsnej, k. 304–305.

²³ AIPN, MSW, sygn. 10/1788, Etaty nr KSZ/KMP/07 Komendy Milicji Obywatelskiej Miasta i Powiatu w Słupsku z 1 czerwca 1964 – unieważnione z dniem 1 kwietnia 1967 r., b.p.

miały Oddziały Eksploatacyjne PKP, utworzono Rejonowe Komendy Kolejowe MO, które terytorialnie obejmowały obszar Oddziału Eksploatacyjnego PKP²⁴. Nowa struktura milicji kolejowej miała efektywniej zwalczać, wzmożoną w tamtym czasie przestępczość w transporcie kolejowym.

W Oddziale Kolejowym KG MO, wydziałach kolejowych w KW MO oraz w RKK MO zostały utworzone ogniwa operacyjne. W 1961 r. pion operacyjny i śledczy milicji kolejowej został wchłonięta przez pion V – do walki z przestępstwami gospodarczymi w transporcie i łączności, a ten z kolei został w 1965 r. połączony z pionem IV²⁵. W 1967 r. Oddział dw. z PG KG MO został przekształcony w Biuro do walki z Przestępczością Gospodarczą.

Ostatnią grupę funkcjonariuszy, którzy prowadzili pracę operacyjną byli dzielnicowi i posterunkowi należący do pionu II – służba zewnętrzna (prewencja). Stanowiska dzielnicowych i posterunkowych umiejscowione były w komendach miejskich MO, komisariatach MO oraz posterunkach MO.

Osobowe źródła informacji MO w latach 1956–1970

W omawianych latach praca z osobowymi źródłami informacji (OZI) była określona w rozkazie nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzającym do użytku służbowego instrukcję o pracy agenturalnej w MO²⁶ oraz rozkazie nr 12/56 komendanta głównego MO z 24 maja 1956 r. wprowadzającym do użytku służbowego wytyczne o stosowaniu poufnych form uzyskiwania informacji w pracy dzielnicowych i funkcjonariuszy międzygromadzkich posterunków MO²⁷.

W 1959 r. uchylono rozkaz nr 16/56 zarządzeniem 00121/59 ministra spraw wewnętrznych z 5 czerwca 1959 r. wprowadzającym do użytku

²⁴ GAP, sygn. 306x/50, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych z 4 kwietnia 1955 r. w sprawie powołania, organizacji i zakresu działania kolejowej MO, b.p.

²⁵ http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=1370 (dostęp: 4.05.2018).

²⁶ GAP, sygn. 4/58, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, k. 383–459.

²⁷ Główne Archiwum Policji w Warszawie (GAP), sygn. 4/58, Rozkaz nr 12/56 komendanta głównego MO z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego Wytyczne o stosowaniu poufnych form uzyskiwania informacji w pracy dzielnicowych i funkcjonariuszy międzygromadzkich posterunków MO, k. 342–348.

służbowego jednostek MO instrukcję o tajnych współpracownikach organów MO²⁸. Instrukcja ta obowiązywała do 1974 r.²⁹

Instrukcja operacyjna nr 16/56 wprowadziła pojęcie tajnego współpracownika (TW), który stanowił osobę zwerbowaną przez organy MO do wykonywania specjalnych zadań wśród elementu przestępczego i podejrzanego. Tajni współpracownicy zarówno w instrukcji z 1956 r. i z 1959 r. dzielili się na informatorów i agentów. Informatorem była osoba wywodząca się ze środowiska przestępczego lub posiadająca dotarcie do tego środowiska, która poufnie informowała milicję o przestępstwach i przestępcach³⁰. Agentem mogła zostać osoba, która po okresie współpracy w roli informatora i stwierdzeniu jej przydatności operacyjnej była zobowiązana do poufnego dostarczania informacji o przestępcach i przestępstwach oraz wykonywania skomplikowanych zadań operacyjnych³¹. Kandydatów na TW milicja werbowała spośród byłych przestępców, osób związanych z elementem przestępczym, ludzi którzy ze względu na rodzaj wykonywanej pracy stykali się z elementem przestępczym, np. z racji miejsca pracy, zamieszkania, pełnionej funkcji.

Instrukcja z 1956 r. nakazywała od zwerbowanych TW pobrania własnoręcznie napisanego zobowiązanie do współpracy z obranym pseudonimem. W wyjątkowych sytuacjach można było pozyskać TW bez przyjęcia od niego zobowiązania, jeżeli ta okoliczność mogła spowodować ujemne skutki w dalszej pracy z konfidentem. W takiej sytuacji przyjmowano od TW zobowiązanie o zachowaniu w tajemnicy faktu i treści przeprowadzonej rozmowy. Instrukcja z 1959 r. zaniechała pobierania zobowiązań od informatorów, pozostawiając ten obowiązek tylko wobec agentów. Informatorów mogli pozyskiwać funkcjonariusze operacyjni, operacyjno-dochodzeniowi oraz wywiadowcy. Natomiast z agentami mogli pracować tylko milicjanci operacyjni, komendanci powiatowi i ich zastępcy³².

Podstawą do werbunku TW mogło być zainteresowanie materialne kandydata lub chęć współpracy z innych pobudek. Do 1959 r. zalecano

²⁸ AIPN, KG MO, sygn. 01258/12, Zarządzenie 00121/59 ministra spraw wewnętrznych z 5 czerwca 1959 r. wprowadzające do użytku służbowego jednostek MO instrukcję o tajnych współpracownikach organów MO, b.p.

²⁹ GAP, sygn. 184/9, Zarządzenie nr 0052/74 ministra spraw wewnętrznych z 5 lipca 1974 r. w sprawie pracy operacyjnej w Milicji Obywatelskiej, k. 88–107.

³⁰ AIPN, KG MO, sygn. 01258/12, Zarządzenie 00121/59 ministra spraw wewnętrznych z 5 czerwca 1959 r. wprowadzające do użytku służbowego jednostek MO instrukcję o tajnych współpracownikach organów MO, b.p.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

pozyskiwanie TW na podstawie materiałów obciążających – groźących odpowiedzialnością karną lub moralnie kompromitujących³³. W instrukcji z 1959 r. zwerbowanie TW na podstawie materiałów obciążających dopuszczano tylko w szczególnych przypadkach, a mianowicie gdy wartość uzyskanej informacji z punktu widzenia interesu społecznego znacznie przewyższała szkodę wyrządzoną przestępstwem, którego dopuścił się kandydat na TW, a ponadto o fakcie popełnienia przez niego przestępstwa nie wiedziały osoby trzecie. Zabronione było pozyskiwanie TW spośród osób małoletnich do lat 17, bliskich krewnych osób rozpracowywanych, osób niedających gwarancji konspiracji³⁴.

Tajni współpracownicy do 1960 r. byli rejestrowani w kartotece TW prowadzonej przez ogniwa umiejscowione w Oddziale I (ogólno-organizacyjnym) KG MO oraz wydziałach I KW MO, a od tego roku w Biurze „C” MSW oraz wydziałach „C” komend wojewódzkich MO i równorzędnych.

Praca z osobowymi źródłami informacji prowadzona przez dzielnicowych i posterunkowych była określona w odrębnej instrukcji, tj. w wymienionym rozkazy nr 12/56, który obowiązywał do 1974 r. Dzielnicowi i posterunkowi mieli przede wszystkim wykorzystywać osoby informujące (OI) spośród obywateli i terenowego aktywu społecznego. Przekazywane informacje mogły mieć charakter oficjalny lub poufny. W celu inwigilacji osób podejrzanych, ustalenia sprawcy przestępstwa lub osoby poszukiwanej mogli pozyskiwać do współpracy kontakty poufne (KP). Kontakty poufne miano pozyskiwać w szczególności spośród osób, które ze względu na miejsce zamieszkania, charakter wykonywanej pracy lub też na swe kontakty towarzyskie mogły przekazywać MO interesujące dane. Osoba będąca KP nie podlegała rejestracji i nie pobierano od niej zobowiązania o współpracy, a jedynie pouczano o zachowaniu w tajemnicy współpracy z milicją. Uzyskane informacje dzielnicowi i posterun-

³³ GAP, sygn. 4/58, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, k. 386–387.

³⁴ Instrukcja z 1956 r. i 1959 r. nie zakazywała pozyskiwania na TW członków PZPR, takie ograniczenie wprowadziła dopiero instrukcja z 1974 r. GAP, sygn. 184/9, Zarządzenie nr 0052/74 ministra spraw wewnętrznych z 5 lipca 1974 r. w sprawie pracy operacyjnej w Milicji Obywatelskiej, k. 99. W Służbie Bezpieczeństwa taki zakaz istniał od 1960 r., z tym że nie dotyczył sytuacji wyjątkowych. Zob. Zarządzenie nr 0121/60 ministra spraw wewnętrznych z dnia 2 lipca 1960 r. w sprawie nowych przepisów o podstawowych środkach i formach pracy operacyjnej służby bezpieczeństwa [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, oprac. i wstęp T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 97.

kowi dokumentowali w notatkach służbowych. Osoby informujące mogły być doraźnie wynagradzane.

Inną kategorią osobowych źródeł informacji³⁵ był dysponent lokalu konspiracyjnego (LK). W instrukcji z 1956 r. zalecano w pierwszej kolejności organizowanie LK w mieszkaniach prywatnych. Dysponent LK i jego rodzina musieli cieszyć się zaufaniem MO. Pozyskanie mieszkania prywatnego do celów LK kończyło się zawarciem umowy pomiędzy milicją a dysponentem mieszkania. Umowa zawierała, m.in. stwierdzenie, że dysponent lokalu dobrowolnie zgadza się na wynajęcie go organom MO, zobowiązanie do zachowania w ścisłej tajemnicy faktu wynajęcia mieszkania milicji, określenie wysokości wynagrodzenia za używanie lokalu przez MO. Ponadto dodatkowo od dysponenta lokalu pobierano pisemne zobowiązanie o zachowaniu w tajemnicy faktu korzystania z mieszkania przez funkcjonariuszy MO. Instrukcja z 1959 r. nie zmieniła zapisów w tym zakresie.

Środki i metody pracy operacyjnej³⁶ MO w latach 1956–1970

Środki pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej zostały wymienione w rozkazie nr 2/58 komendanta głównego MO w sprawie zorganizowania służby wywiadowczej. Oprócz osobowych źródeł informacji były to: obserwacja, wywiad i technika operacyjna³⁷. Najprawdopodobniej środki i metody pracy operacyjnej zostały również określone w rozkazie nr 5/60

³⁵ W tym przypadku bardziej adekwatna byłaby terminologia jaką stosują badacze pracy operacyjnej UB/SB, tj. osobowy środek pracy operacyjnej. Zob. W. Sawicki, *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej* [w:] F. Musiał (red.), *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008, s. 13 i n.; F. Musiał, *Osobowe źródła informacji pionów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa działających w granicach PRL* [w:] F. Musiał (red.), *Osobowe źródła informacji...*, s. 27.

³⁶ W pracy operacyjnej MO trudno przyjąć jednoznacznie terminologię stosowaną przez badaczy pracy operacyjnej UB/SB, w której występują: osobowe środki pracy operacyjnej, rzeczowe środki pracy operacyjnej, metody pracy operacyjnej i formy pracy operacyjnej. zob. M. Komaniecka, *Pod obserwacją i na podsłuchu. Rzeczowe środki pracy operacyjnej w pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990*, Kraków 2014, passim, F. Musiał, *Podręcznik безпеki...*, passim. W milicyjnych instrukcjach operacyjnych, w opracowaniach teoretycznych oraz programach szkół milicyjnych najczęściej wymienia się osobowe źródła informacji, środki/metody pracy operacyjnej i formy pracy operacyjnej.

³⁷ AIPN, KG MO, sygn. 1094/67, Rozkaz nr 2/58 komendanta głównego MO z 26 maja 1958 r. w sprawie zorganizowania służby wywiadowczej, k. 4.

komendanta głównego MO z 20 lipca 1960 r. wprowadzający do użytku służbowego Instrukcję o rozpracowaniach operacyjnych³⁸. W kolejnej instrukcji z 1969 r.³⁹ do środków pracy operacyjnej MO zaliczono: wywiad, obserwację, wykorzystanie OZI, wykorzystanie materiałów ewidencyjno-rejestracyjnych, kontakty ze społeczeństwem oraz technikę operacyjną.

Przy omawianiu środków i metod pracy operacyjnej pominiemy kontakty ze społeczeństwem częściowo omówione w pracy z OZI dzielnicowych i posterunkowych oraz wykorzystanie materiałów ewidencyjno-rejestracyjnych⁴⁰.

Przez 12 lat (1955–1967) milicja posiadała wyspecjalizowane jednostki obserwacji (pion „A”). Obok pionu „A” obserwację prowadziła służba wywiadowcza funkcjonująca w latach 1958–1964. Obserwacja polegała na tajnym śledzeniu osób, rzeczy i zdarzeń⁴¹. Akcje te wobec inwigilowanych i rozpracowywanych miały doprowadzić do uzyskania informacji o: kontaktach osobowych obserwowanego, adresach, do których chodzi obserwowany, rysopisach (lub wykonaniu fotografii) osób, z którymi kontaktuje się obserwowany, trybie życia obserwowanego (np. zainteresowaniach), kontaktach z paserami (w przypadku przestępców przeciwko mieniu), czasie i miejscu nadawania korespondencji i rozmów telefonicznych, innych danych niezbędnych do udowodnienia obserwowanemu popełnienia przestępstwa⁴².

Obserwacje prowadzono z punktów odkrytych, czyli z miejsc publicznych, z punktów zakrytych (PZ), tj. z mieszkań prywatnych lub siedzib instytucji oraz z pojazdów służbowych i publicznych, np. taksówki⁴³. Nie wiadomo czy funkcjonariusze pionu „A” byli tak głęboko zakonspiro-

³⁸ Instrukcja ta nie została udostępniona autorowi przez Główne Archiwum Policji, z uwagi, iż rozkaz nadal posiada klauzule „tajne”. Ten fakt może budzić zdziwienie, gdyż udostępniono autorowi późniejsze instrukcje o rozpracowaniu operacyjnym MO z 1969 r. i z 1974 r.

³⁹ GAP, sygn. 184/4, Zarządzenie nr 028 ministra spraw wewnętrznych z 19 marca 1969 r. wprowadzające do użytku jednostek MO instrukcję o inwigilacji i rozpracowaniu operacyjnym.

⁴⁰ Jest to bardzo szerokie zagadnienie, któremu należałoby poświęcić odrębny artykuł.

⁴¹ Instrukcja operacyjna z 1974 r. dopuszczała obserwację jawną stosowaną przez dzielnicowych i posterunkowych podczas inwigilacji osób. Chodziło, aby wywołać wrażenie, że przestępca jest pod ciągłym nadzorem milicji.

⁴² AIPN Gd., sygn. 216-74 t. 2, Instrukcja nr 8/55 komendanta głównego MO z 17 grudnia 1955 r. o zakresie działania wydziałów/sekcji „A”, k. 213–214.

⁴³ AIPN, KG MO, sygn. 327/4, Biuletyn opracowany w celu wymiany doświadczeń z pracy służby „A”, grudzień 1959 r., k. 144–162.

wani jak funkcjonariusze pionu „B”, tj. ich siedziby znajdowały się poza komendami MO w lokalach konspiracyjnych. Jest to raczej wątpliwe, gdyż instrukcja powołująca ogniwa „A” milczy na ten temat. Instrukcja nie mówiła również, w jakiej formie jednostki obserwacji miały dokumentować wyniki swojej pracy. Wydaje się, że były to pisemne komunikaty i dołączona do nich dokumentacja, np. szkice, zdjęcia⁴⁴. Funkcjonariusze pionu „A” mogli współpracować z agenturą tylko za zgodą komendanta wojewódzkiego. Natomiast do współpracy mogli wykorzystywać obywateli godnych zaufania, szczególnie w miejscach gromadzenia się elementu przestępczego (hotele, restauracje, kamienice). Wywiad operacyjny polegał na uzyskaniu przez funkcjonariusza MO poufnych wiadomości o osobie w miejscu jego zamieszkania i/lub pracy. Wywiad obejmował ustalenie danych osobowych, rysopis (zdjęcie), stan rodzinny, adresy zamieszkania i pobytu, miejsce pracy, tryb życia⁴⁵. Wywiady operacyjne przeprowadzali wszyscy funkcjonariusze zajmujący się pracą operacyjną. Można jednak zauważyć istotną różnicę w jego „stopniu” poufności. Dzielnicy i posterunkowi przeprowadzali w zasadzie wywiady jawne nazywane często wywiadem milicyjnym⁴⁶. Funkcjonariusze pionów kryminalnych i do walki z przestępczością gospodarczą stosowali bardziej zaawansowane techniki operacyjne, aby informacja o przeprowadzeniu wywiadu nie dotarła do osoby zainteresowanej. Tym środkiem pracy operacyjnej posługiwali się w stopniu zaawansowanym funkcjonariusze służby wywiadowczej i pionów „A” występując pod odpowiednią „legendą”, np. urzędnika, pracownika kadry.

Milicja jako samodzielny byt była uboga w technikę operacyjną. Można właściwie stwierdzić, że techniki operacyjnej nie posiadała. Nie funkcjonowały pionów pomocnicze, tak jak w Służbie Bezpieczeństwa⁴⁷. Przez krótki czas swojego istnienia technikę operacyjną stosowała służba wywiadowcza MO. Ze sprzętu operacyjnego, jaki posiadali wywiadowcy można się zorientować, na czym polegała stosowana przez nich technika operacyjna. Wywiadowcy wykonywali zdjęcia fotograficzne, nagrywali

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże, s. 214.

⁴⁶ AIPN, sygn.01304/793, A. Rozwadowski, *Specyfika osobowych źródeł informacji oraz metod i form pracy operacyjnej Służby Milicji*, Akademia Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1982, s. 22–23.

⁴⁷ *Instrukcje pracy pionów pomocniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa (1945–1989)*, wybór, wstęp i opracowanie M. Komaniecka, Kraków 2010.

rozmowy zainteresowanych osób będących w bezpośrednim kontakcie z nimi, prowadzili obserwację za pomocą sprzętu optycznego⁴⁸.

Milicja Obywatelska samodzielnie nie stosowała podsłuchów, podglądów ani kontroli korespondencji. Piony „T” (technika operacyjna), „W” (perlustracja korespondencji) umiejscowione były w SB. Wprawdzie piony te pełniły funkcje usługowe również dla MO, ale wystarczy przyrzec się ich instrukcjom, aby stwierdzić, że MO była na drugim planie⁴⁹.

Oprócz środków pracy operacyjnej milicja stosowała również metody pracy operacyjnej. Za metodę pracy operacyjnej w MO przyjmowano stosowany celowo zespół czynności i środków operacyjnych, który dzięki konsekwencji, wzajemnym relacjom poszczególnych elementów oraz adekwatności jego zastosowań, pozwalał na optymalną realizację założonych celów⁵⁰.

Do 1970 r. w milicji wyróżniano wśród metod pracy operacyjnej: analizę operacyjną, inwigilację i kombinację operacyjną. Analiza operacyjna polegała na procesie myślowym funkcjonariusza MO w oparciu o posiadane materiały w celu wyodrębnienia z nich faktów, okoliczności i zachodzących związków między nimi, które pozwalały na podjęcie dalszych czynności⁵¹. Analizę operacyjną wykorzystywano przede wszystkim w rozpracowaniach operacyjnych.

Inwigilacja jako metoda pracy operacyjnej⁵² charakteryzowała się intensywną i długotrwałą kontrolą osoby będącej w zainteresowaniu MO, w miejscach zamieszkania, przebywania, pracy. Mogła mieć charakter jawny (profilaktyczny) oraz tajny przy pomocy OZI oraz obserwacji⁵³. Stosowana była w prowadzeniu akt „dossier”, a od 1969 r. inwigilacji jako formy pracy operacyjnej oraz w rozpracowaniach operacyjnych.

Kombinacja operacyjna polegała na zastosowaniu różnorodnych przedsięwzięć agenturalnych przy równoczesnym użyciu innych środków pracy operacyjnej, realizowanych na podstawie jednolitego planu

⁴⁸ AIPN, KG MO, sygn. 1094/67, Rozkaz nr 2/58 komendanta głównego MO z 26 maja 1958 r. w sprawie zorganizowania służby wywiadowczej, k. 5.

⁴⁹ *Instrukcje pracy...*, s. 247 i n.

⁵⁰ AIPN, sygn. 01304/793, A. Rozwadowski, *Specyfika osobowych...*, s. 23.

⁵¹ GAP, sygn. 4/58, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, k. 437.

⁵² Od 1969 r. inwigilacja była również formą pracy operacyjnej MO.

⁵³ AIPN, KG MO, sygn. 01258/12, Zarządzenie 00121/59 ministra spraw wewnętrznych z 5 czerwca 1959 r. wprowadzające do użytku służbowego jednostek MO instrukcję o tajnych współpracownikach organów MO, b.p.; GAP, sygn. 4/89 t. II, Rozkaz nr 020/61 komendanta głównego MO z 27 listopada 1961 r. wprowadzający do użytku służbowego Wytyczne w zakresie ujawniania przestępczości gospodarczej, k. 67.

dla rozwiązania skomplikowanych i ważnych zadań⁵⁴. Instrukcja z 1974 doprecyzowała pojęcie kombinacji operacyjnej jako przedsięwzięcie, które poprzez wprowadzenie w błąd lub wykorzystanie błędu stwarzało sytuację niezbędną do realizacji zamierzonych celów. Kombinację operacyjną stosowano w rozpracowaniach operacyjnych w razie potrzeby przy wprowadzaniu i wyprowadzaniu agentury, ujawniania i zabezpieczania dowodów działalności przestępczej oraz w innych koniecznych przypadkach.

Najpoważniejszym działaniem taktycznym było wyprowadzanie agentury z rozpracowania. Tajni współpracownicy wprowadzeni do rozpracowania stosując kamuflaż dążyli do zdobycia zaufania rozpracowywanych przestępców. Działali w grupie przestępczej⁵⁵, przyjaźnili się ze wskazaną osobą i utrzymywali bliskie kontakty towarzyskie. Wyprowadzenie agentury z rozpracowania miało na celu odwrócenie ewentualnych podejrzeń ze strony rozpracowywanych osób od TW oraz stworzyć takie warunki, w których nie zachodziłaby konieczność pociągnięcia TW do odpowiedzialności karnej albo przesłuchania w charakterze świadka w danej sprawie. Aby uniknąć dekonspiracji TW milicja wykorzystywała następujące sposoby: częściowo realizowała sprawę, np. w takim fragmencie działalności przestępczej, w którym TW nie brał udziału lub według rozpracowywanych osób nie wiedział o tej działalności; przeprowadzała tzw. aresztowanie kontrolne, które polegało na aresztowaniu jednej osoby z grupy przestępczej, a w późniejszym czasie pozostałych, aby podejrzanie padło na aresztowanego, który był zatrzymany jako pierwszy, że to on podczas przesłuchania ujawnił działalność grupy przestępczej; wytworzenia takiej sytuacji, która umożliwia „przypadkowe” zatrzymanie osób z dowodami przestępstwa przez służbę mundurową; umiejętne manewrowanie dowodami zgromadzonymi w sprawie, aby chronić źródło informacji⁵⁶.

Formy pracy operacyjnej MO w latach 1956–1970

Formami pracy operacyjnej w MO nazywano sprawy prowadzone według określonych zasad i mające na celu przede wszystkim systematyczne dokumentowanie informacji dotyczące przestępczości kryminalnej

⁵⁴ GAP, sygn. 4/58, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, k. 434.

⁵⁵ Wyjątkowo dopuszczano możliwość popełnienia przez TW przestępstwa w celu wykrycia przestępstwa groźniejszego.

⁵⁶ GAP, sygn. 4/58, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, k. 439.

i gospodarczej. W omawianych latach formami pracy operacyjnej były: inwigilacja i rozpracowanie operacyjne.

Inwigilacje w ramach teczki „Ew-49” zakładano na wszystkie osoby, które wyszły na wolność z więzienia⁵⁷. W latach 1957–1969 podstawą założenia inwigilacji była dwukrotna karalność za jedno lub wielokrotne przestępstwo popełnione z chęci zysku, wyjątkowe kwalifikacje przestępcy bez względu na rodzaj popełnionego przestępstwa⁵⁸. Od 1969 r. rozróżniano inwigilację podstawową i szczególną. Inwigilacji szczególnej podlegały osoby co najmniej dwukrotnie skazane prawomocnym wyrokiem za zbrodnie przeciwko życiu, zdrowiu oraz mieniu. Ponadto musiały działać z chęci zysku lub innych niskich pobudek albo w zorganizowanej grupie przestępczej. Inwigilacją szczególną objęto również osoby podejrzewane o dokonywanie takich przestępstw oraz prowadzące aspołeczny, pasywny tryb życia. Inwigilacji podstawowej podlegały osoby podejrzane o przestępstwo, których nie objęto inwigilacją szczególną⁵⁹.

W omawianym okresie obowiązywała, bez dwóch lat, inwigilacja „dossier”. W związku z tym skupimy się na tego rodzaju inwigilacji. Inwigilację „dossier” prowadziły ogniwa operacyjno-dochodzeniowe komend powiatowych, miejskich, dzielnicowych oraz komisariatów MO. Inwigilacja służyła do udowodnienia inwigilowanemu przestępstwa lub innym osobom, z którymi się kontaktował; do typowania sprawców przestępstw niewykrytych; do sprawdzania alibi osób inwigilowanych. W tym celu milicjanci operacyjni zbierali wiadomości o trybie życia i działalności przestępczej inwigilowanego. W zainteresowaniu funkcjonariuszy MO powinny się znaleźć stosunki rodzinne inwigilowanego, zatrudnienie, zarobki, używanie alkoholu, kontakty z prostytutkami, wyjazdy, zmiany adresu zamieszkania, stosunki towarzyskie.

Rozpoczynając inwigilację „dossier” funkcjonariusz operacyjny był zobowiązany do załączenia do akt zdjęć sygnalitycznych inwigilowanego, karty daktyloskopijnej, karty E-15 (sprawdzenie osoby w kartotekach

⁵⁷ „Ew-49” był to symbol druku wypełnianego na taką osobę zgodnie z rozkazem ministra bezpieczeństwa publicznego nr 57 z 8 listopada 1948 r. AIPN, KG MO, Instrukcja nr 15/52 szefa III Oddziału KG MO z 24 lipca 1952 r. o organizacji pracy w ogniwach służby kryminalnej jednostek Milicji Obywatelskiej, k. 220.

⁵⁸ GAP, sygn. 4/63, Rozkaz nr 4/57 komendanta głównego MO z 17 lipca 1957 r. w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego MO Tymczasowej instrukcji o zakładaniu, prowadzeniu i wykorzystaniu akt „dossier”, k. 46–62.

⁵⁹ GAP, AN, sygn. 184/4, Zarządzenie nr 028 ministra spraw wewnętrznych z 19 marca 1969 r. wprowadzające do użytku jednostek MO instrukcję o inwigilacji i rozpracowaniu operacyjnym.

milicyjnych), zapytania o karalność, koperty z wzorami pisma ręcznego oraz wypełnionego arkusza informacyjnego. Następnie powinien wypełnić kartę informacyjno-obszerną, którą przekazywał dzielnicowemu lub komendantowi posterunku MO w zależności od miejsca zamieszkania osoby inwigilowanej. Dzielnicowemu i posterunkowemu byli zobowiązani do czynnego udziału w inwigilacji i przekazywania informacji pracownikowi operacyjnemu. W miarę możliwości funkcjonariusz prowadzący „dossier” zapewniał sobie dopływ informacji o inwigilowanym od OZI. Ponadto prowadzący inwigilację przeprowadzał okresowe wywiady i obserwację oraz rozmowy profilaktyczne z inwigilowanym. Wszystkie informacje lub kopie tych informacji, które dotyczyły zainteresowanego gromadzone były w aktach „dossier”. Zakończenie „dossier” następowało w przypadku śmierci inwigilowanego, długotrwałej obłożnej choroby uniemożliwiającej działalność przestępczą, zaniechanie działalności przestępczej w ciągu pięciu lat od odbycia ostatniej kary.

Rozpracowanie operacyjne było wyższą formą pracy operacyjnej MO, tj. stosowano w nim bardziej skomplikowane środki i metody pracy operacyjnej, aniżeli w inwigilacji. Ponadto inwigilację prowadzono niejako z urzędu na pewną kategorię przestępców. Rozpracowanie operacyjne zakładano w przypadku: podejrzenia osób o działalność przestępczą, za którą nie można było pociągnąć ich do odpowiedzialności karnej z uwagi na brak dostatecznych dowodów winy; popełnienia poważnego przestępstwa (zabójstwo, rozbój, podpalenie, kradzież i kradzież z włamaniem, gdy straty były duże, nadużycie, oszustwo, fałszerstwo); gdy sprawcy nie byli znani; poszukiwania osób ukrywających się przed wymiarem sprawiedliwości⁶⁰ W latach 1956–1960 wyróżniano sprawę agenturalną, sprawę agenturalno-dochodzeniową, sprawę agenturalno-poszukiwawczą, sprawę agenturalno-obszerną.

Sprawę agenturalno-obszerną uchylono w związku z wprowadzeniem inwigilacji „dossier” w 1958 r. W 1959 r. instrukcja o organizacji i zasadach poszukiwań przestępców i osób podejrzanych⁶¹ anulowała sprawę agenturalno-poszukiwawczą. Pozostałe sprawy zastąpiono

⁶⁰ GAP, sygn. 4/58, Rozkaz nr 16/56 ministra spraw wewnętrznych z 24 maja 1956 r. wprowadzający do użytku służbowego MO Instrukcję o pracy agenturalnej w MO, k. 425–426.

⁶¹ AIPN, KG MO, sygn. 1550/3929, Rozkaz nr 14/59 komendanta głównego MO z 20 grudnia 1959 r. wprowadzający do użytku służbowego Instrukcję o organizacji i zasadach poszukiwania przestępców i osób podejrzanych.

w 1960 r. rozpracowaniem operacyjnym⁶². Rozpracowanie operacyjne wszczynano w przypadku podejrzenia osób o działalność przestępczą przed wszczęciem postępowania przygotowawczego, równoległe z wszczęciem postępowania przygotowawczego oraz po zakończeniu postępowania przygotowawczego, gdy istniało domniemanie, że w zakończonym dochodzeniu lub śledztwie nie wyjaśniono wszystkich wątków działalności przestępczej.

Rozpracowanie operacyjne wykorzystywano w sprawach operacyjnego rozpracowania i sprawach obiektowych. Sprawę obiektową zakładano na jednostkę organizacyjną, w której dochodziło do przestępstw⁶³. Znaczne rozszerzenie katalogu spraw nastąpiło po 1974 r.⁶⁴

Zakończenie

Celem zaprezentowanego artykułu była teoria pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej w latach 1956–1970. Autor nie odwoływał się do praktyki operacyjnej MO, która była różna. Nie sposób było uniknąć porównania pracy operacyjnej MO z pracą operacyjną SB, która już została wnikliwie zbadana. Analizując teorię pracy operacyjnej MO w latach 1956–1970 można pokusić się o kilka generalnych wniosków.

U progu 1956 r. milicyjni decydenci dążyli do zreformowania pracy operacyjnej. Ideologiczna instrukcja operacyjna z 1954 r. bardzo szybko została zastąpiona nową instrukcją ukierunkowaną na zwalczanie przestępczości kryminalnej i gospodarczej. Widoczne jest dążenie kierownictwa MO do ujęcia głównych zagadnień pracy operacyjnej (agentura, inwigilacja, sprawy operacyjne) w jednym akcie normatywnym. Ostatecznie udało się to w 1974 r. Nie ulega wątpliwości, że dla szeregowych milicjantów było to ułatwienie, gdyż nie musieli sięgać do przepisów rozproszonych w wielu aktach prawnych. Trafnym rozwiązaniem organizacyjnym było powołanie służby obserwacji i służby wywiadowczej. Niestety decyzją MSW pionierzy te zostały zlikwidowane, a ich zadania

⁶² Rozkaz nr 5/60 komendanta głównego MO z 20 lipca 1960 r. wprowadzający do użytku służbowego Instrukcję o rozpracowaniach operacyjnych został omówiony w AIPN, KG MO, 237/7, Aktualne zagadnienia pracy operacyjnej MO, KG MO listopad 1960, k. 248–297.

⁶³ AIPN, KG MO, 237/7, Aktualne zagadnienia pracy operacyjnej MO, KG MO listopad 1960, k. 289.

⁶⁴ Wyróżniano wówczas sprawę operacyjnego sprawdzenia, sprawę obiektową, sprawę zagadnieniową, sprawę operacyjnego rozpracowania, sprawę operacyjno-poszukiwawczą.

wykonywały pionów pomocnicze Służby Bezpieczeństwa („B”, „W”, „T”), które przede wszystkim działały na rzecz SB.

W omawianych latach nie wypracowano standardów współpracy z osobowymi źródłami informacji, prowadzenia inwigilacji i zakładania spraw operacyjnych. Nie wydaje się, że przekształcenia w zasadach pracy operacyjnej były podyktowane zmieniającym się światem przestępczym. Analizując instrukcje służbowe widać raczej brak wiedzy teoretycznej oraz koncepcji w rozwoju pracy operacyjnej. Częste zmiany w nazewnictwie osobowych źródeł informacji, zasadach współpracy, dokumentowaniu na pewno nie sprzyjały prawidłowej pracy operacyjnej.

Teoria pracy operacyjnej MO rozwijała się w cieniu tożsamej teorii SB. Większość opracowań resortowych dot. właśnie SB. Milicyjnej pracy operacyjnej poświęcono zaledwie kilka wydawnictw.

Poszukiwanie koncepcji pracy operacyjnej MO w latach 1956–1970 przyniosło owoce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, kiedy obowiązywały określone standardy tej pracy, a instrukcja operacyjna z 1974 r. nie została uchylona do końca działalności MO.

STRESZCZENIE

Milicja Obywatelska po okresie stalinowskim poszukiwała nowego modelu pracy operacyjnej. Instrukcje operacyjne powstałe po 1956 r. służyły przede wszystkim zwalczaniu przestępczości kryminalnej i gospodarczej. Ważnym elementem pracy operacyjnej MO było utworzenie pionu obserwacji i pionu stosującego technikę operacyjną. Piony te decyzją MSW zostały zlikwidowane, a ich zadania przejęła Służba Bezpieczeństwa, co raczej miało ujemny wpływ na zwalczanie przestępczości. Zapisy instrukcji operacyjnych pozwalają na poznanie taktyki pracy operacyjnej MO w zwalczaniu przestępczości kryminalnej w PRL w latach 1956–1970.

Tomasz Pączek

OPERATIONAL WORK OF THE CIVIC MILITIA IN THE LIGHT OF THE SECRET INSTRUCTIONS (1956–1970)

Civic Militia after the Stalinist period was looking for a new model of operational work. Operational instructions created after 1956 were aimed primarily at combating criminal and economic crime. An important element of MO's operational work was

the creation of an observation department and a department using the operational technique. These departments were liquidated by the decision of the Ministry of the Interior, and their tasks were taken over by the Security Service, which had a negative impact on the fight against crime. Records of secret instructions allow to learn the tactics of MO's operational work in combating criminal crime in the PRL in 1956–1970.

KEY WORDS: *Civic Militia, operational work, spies, surveillance, operating matter*

Bibliografia

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Warszawie.
Główne Archiwum Policji w Warszawie.
Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989), oprac. i wstęp T. Ruzikowski, Warszawa 2004.
Instrukcje pracy pionów pomocniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa (1945–1989), wybór, wstęp i opracowanie M. Komaniecka, Kraków 2010.
Komaniecka M., *Pod obserwacją i na podsłuchu. Rzeczowe środki pracy operacyjnej w pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990*, Kraków 2014.
Madej K., *Bezradność lub represja. Władze wobec przestępczości gospodarczej w PRL (1956–1970)*, Warszawa 2010.
Madej K., *Milicja Obywatelska wobec przestępczości gospodarczej (1956–1970). Ewolucja struktur i jej uwarunkowania*, „Przegląd Historyczny” 2007, Tom XCVIII.
Majer P., *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004.
Majer P., *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL. Zarys problematyki i źródła*, Toruń 2003.
Majer P., *Milicyjna agentura 1944–1957*, „Dzieje Najnowsze” 2005, nr 1.
Musiał F., *Osobowe źródła informacji pionów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa działających w granicach PRL*, [w:] F. Musiał (red.), *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008.
Musiał F., *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL*, wyd. 2 Kraków 2015.
Pączek T., *Agentura Milicji Obywatelskiej w świetle instrukcji operacyjnych*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1.
Pączek T., *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014.
Sawicki W., *Osobowe źródła informacji organów bezpieczeństwa Polski Ludowej*, [w:] F. Musiał (red.), *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, Kraków 2008.
Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (t.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 1575 ze zm.).